

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 17.023+341

ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕТИКИ В МІЖНАРОДНІЙ ДОГОВІРНІЙ ТА СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Медведєва М. О.

Доктор юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Міжнародно-правові норми є особливими нормами, оскільки встановлюють для суб'єктів міжнародних відносин правила поведінки шляхом досягнення консенсусу (узгодження воль) з приводу найбільш важливих питань міжнародного життя, в тому числі морально-етичних питань. На одне з таких питань – якою мірою можливо обмежувати права людини на користь інших живих істот – намагається віднайти відповідь екологічна етика, що певним чином впливає також і на міжнародну договірну та судову практику. Однією з найважливіших спільних рис, притаманним як міжнародному праву, так і деяким напрямкам екологічної етики, є можливість обмеження прав людини шляхом балансування інтересів (публічний інтерес проти індивідуального інтересу), а також задля забезпечення суспільного (публічного) порядку та захисту моралі в суспільстві. Назріла необхідність застосування доктрини *actio popularis* в міжнародному судовому процесі із захисту прав людини та охорони довкілля. Обмеження прав людини необхідне з метою попередження подальшого забруднення довкілля. Незважаючи на те, що концепція екологічних прав людини є за своєю суттю гомоцентричною, проте сучасні міжнародні природоохоронні договори та рішення міжнародних судів встановлюють певні обмеження на антропогенну діяльність, таким чином визначаючи обмеження прав людини на користь зовнішнього для людини світу з позицій екоцентризму чи біоцентризму.

Ключові слова: екологічна етика, антропоцентризм, біоцентризм, екоцентризм, права людини, міжнародні природоохоронні договори, міжнародна судова практика.

Постановка проблеми. Право є мистецтвом добра і справедливості (*jus est ars boni et aequi*). У нормах права знаходять своє відображення уявлення людей різних епох про справедливість, добро і зло. Міжнародно-правові норми є особливими нормами, оскільки встановлюють для суб'єктів міжнародних відносин правила поведінки шляхом досягнення консенсусу (узгодження воль) з приводу найбільш важливих питань міжнародного життя, в тому числі морально-етичних питань. На одне з таких питань – якою мірою можливо обмежувати права людини на користь інших живих істот – намагається віднайти відповідь екологічна етика, що певним чином впливає також і на міжнародну договірну та судову практику.

Мета статті – дослідити принципи екологічної етики, знайти їх прояви у сучасному міжнародному праві, зокрема у міжнародному екологічному праві та праві прав людини,

визначити межі можливих обмежень екологічних прав людини та необхідність застосування доктрини *actio popularis* в міжнародно-правовому захисті прав людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання взаємодії екологічної етики і міжнародного права прав людини та міжнародного екологічного права, а також вплив принципів екологічної етики на міжнародну договірну чи судову практику досліджувались у роботах вітчизняних (В. Костицький, Ю. Туниця) та зарубіжних вчених, таких як О. Джіллеспіє, М. Джефрі, Н. Соколова, А. Бойль, О. Педерсен, К. Босселманн, Ф. Франціоні, та інші.

Основні результати дослідження. Екологічна етика отримала свій розвиток у 70-х роках ХХ століття, саме в той час, коли людство почало усвідомлювати згубність антропогенного впливу на довкілля та набули гостроти різноманітні екологічні проблеми. Екологічна етика – це галузь міждисциплінарних знань, предметом якої є моральні та духовні аспекти ставлення людини до живої і неживої природи. Засновниками екологічної етики вважаються американський еколог Олдо Леопольд (1887–1948) та німецький лікар і філософ Альберт Швейцер (1875–1965). Існують різноманітні напрямки екологічної етики, серед яких варто зупинитися на таких: 1) антропоцентризм (Б. Нортон, К. Мейнс, В. Грей): виключно людина та її інтереси мають моральне значення, тоді як все інше має значення та цінність настільки, наскільки має відношення до людини та її інтересів [1, с. 13]; 2) біоцентризм (А. Швейцер, П. Тейлор, Т. Рейган): всі живі організми мають право на гідне поводження поряд з людиною; вони мають свою внутрішню, особливу, індивідуальну цінність. Окреме місце займає концепція «прав тварин», яка таку цінність приписує тільки вищим організмам; 3) екоцентризм, або «етика Землі» (О. Леопольд, Дж. Б. Каллікотт, Х. Ролстон III): право на гідне поводження та повагу мають не лише живі організми, але й неживі об'єкти природи; охороні підлягають не індивідуальні створіння, а цілі екосистеми (біосфера) [2, с. 13]. Кожен напрямок екоетики має свій набір етичних принципів. Сучасні представники екологічної етики звертають особливу увагу на практичне застосування її принципів в системі ухвалення політичних рішень, а також намагаються виокремити принципи, які б стали спільними для всіх течій, серед них:

- 1) принцип екологічної справедливості;
- 2) принцип міжгенераційної рівності;
- 3) принцип поваги до всіх форм життя [3].

Антропоцентризм сьогодні пронизує більшість міжнародних угод та декларацій з охорони навколишнього середовища. Так, в преамбулах міжнародних природоохоронних угод йдеться про важливість збереження певних видів чи середовищ існування в силу їх естетичного, виховного, наукового, культурного, соціального, рекреаційного, економічного значення для теперішнього та майбутнього покоління, іншими словами, для людини (ч. 4 преамбули Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі 1979 р., ч. 2 преамбули Боннської конвенції про охорону мігруючих видів диких тварин 1979 р., ч. 2 преамбули Конвенції про біорізноманіття 1992 р., ч. 3 преамбули Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення, 1973 р.). Крім того, в преамбулах «екологічних» конвенцій йдеться про важливість охорони довкілля та природних об'єктів в силу «виняткового інтересу», який вони становлять для людини/людства (ч. 3, 9, 10 преамбули Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 р., ч. 2 преамбули Міжнародної конвенції про регулювання китобійного промислу 1946 р.); важливість такої охорони у зв'язку з існуванням ризику нанесення шкоди здоров'ю людини (ч. 2-5, 10, 16, 23 преамбули Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небез-

печних відходів та їх видаленням 1989 р., ч. 2, 8, 12 преамбули Роттердамської конвенції про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих хімічних речовин і пестицидів в міжнародній торгівлі 1998 р., ч. 3, 4, 21 преамбули Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі 2001 р.).

Принцип 1 Стокгольмської декларації з навколишнього середовища 1972 р. та принцип 1 Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку 1992 р. відображають виключно антропоцентричний підхід до охорони навколишнього середовища: турбота про навколишнє середовище здійснюється настільки, наскільки це необхідно для захисту життя, здоров'я та прав людини або груп людей. Недарма незадоволення результатами Конференції в Ріо-де-Жанейро призвело до створення глобальної громадської ініціативи та тексту «Хартії Землі», яка є декларацією фундаментальних етичних принципів відносин людини з природою, заснованою на постулатах екоцентризму. Декларація тисячоліття ООН 2000 р., хоча і зазначає про необхідність збереження довкілля для теперішнього та майбутнього поколінь, проте в Розділі IV закликає держав дотримуватися нової етики бережливого та відповідального відношення до природи. У «площині екологічної етики» [4] лежить ухвалення та реалізація Екологічної Конституції Землі – проекту, розробленого українськими вченими та представленого на рівні ООН [5, 6]. Екологічна Конституція Землі – приклад антропоцентричного підходу до збереження довкілля та екологічних прав людини, оскільки документ покликаний, перш за все, гарантувати «виживання і процвітання цивілізації у ХХІ столітті» [7, с. 73].

Антропоцентричний напрямок міжнародного права навколишнього середовища виявляється у концепції сталого розвитку, яка, зокрема, наголошує на необхідності захисту прав майбутніх поколінь. Концепція сталого розвитку передбачає необхідність взяття до уваги «етичних питань, які стосуються ... економічних, соціальних та культурних факторів, що дозволяють досягти етичних цінностей рівності, справедливості, помірності та мудрості у питанні нашого вибору, що стосується навколишнього середовища» [8, с. 111]. Разом з тим, ця складова сталого розвитку піднімає низку важливих питань у плані практичного здійснення: яким чином майбутні покоління набувають прав у сфері охорони навколишнього середовища, який обсяг цих прав, а головне – які механізми їх захисту у випадку порушення. Іншими словами, хто має право представляти зазначені права майбутніх (ненароджених) поколінь у міжнародному суді. Крім одного широко цитованого в літературі рішення Верховного Суду Республіки Філіппіни 1993 р., який визнав право на позов групи дітей як представників нинішнього і майбутніх поколінь проти секретаря Департаменту навколишнього середовища і природних ресурсів з вимогою скасувати видану ліцензію на вирубку лісу і заборонити видавати нові ліцензії [9, с. 31], у міжнародній договірній і судовій практиці не існує критеріїв визначення порушення та захисту прав майбутніх поколінь жити в сприятливому і незміненому навколишньому середовищі.

Відомий французький дослідник О. Кісс згадує про три «етичних» складових сучасних міжнародних природоохоронних угод, заснованих на принципах рівності та справедливості, а саме – принцип «внутрішньо-генераційної» рівності (означає необхідність розподілу природних ресурсів таким чином, щоб вигоди від їх використання, витрати, пов'язані з їх охороною, і втрати, пов'язані з деградацією екосистем, справедливо розподілялися між усіма членами суспільства), принцип «міжгенераційної» рівності (означає необхідність використання природних ресурсів з урахуванням прав і потреб майбутніх поколінь) і принцип «міжвидової» рівності (означає повагу самодостатності й внутрішньої цінності природи незалежно від її користі для людини, що проявляється у визнанні «прав тварин» і «біотичних прав») [10, с. 11-13]. Останній напрямок є проявом біоцен-

тризму. Принцип екологічної справедливості передбачає також забезпечення здатності індивідів та громадськості брати участь у процесі прийняття рішень стосовно довкілля та забезпечення доступу до суду з метою охорони порушених екологічних прав, що є основою функціонування режиму Орхуської конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, 1998 р. (далі – Орхуська конвенція).

Концепція сталого розвитку та «екологічної справедливості» передбачають забезпечення і захист прав не лише майбутніх поколінь, а й вирішення проблем, пов'язаних із визначенням жертв несправедливості з урахуванням географічного розповсюдження несприятливих екологічних наслідків [11], не в останню чергу спричинених саме діяльністю розвинених країн. Ідеї «екологічної справедливості» було втілено в спеціальний принцип галузі міжнародного екологічного права – принцип спільної, але диференційованої відповідальності, який став базисом таких договорів, як Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар, 1987 р. до Віденської конвенції про охорону озонового шару 1985 р. Разом з концепцією «права на розвиток» принцип спільної, але диференційованої відповідальності спрямовані на захист прав населення країн, що розвиваються, на економічний розвиток, що, на їхню думку, повинен мати пріоритет перед охороною довкілля з метою відновлення історичної справедливості. Декларація ГА ООН про право на розвиток 1986 р. закріплює як індивідуальне, так і колективне право на розвиток. Деякі вчені пропонують розширити зміст цього права шляхом, по-перше, включення до нього також права всіх інших живих істот на розвиток, а, по-друге, конкретизації права як права людини саме на сталий розвиток [12, с. 40-41].

Антропоцентризм виявляється також у діяльності міжнародних судових та квазісудових установ, що захищають екологічні права людини, зокрема Комітету ООН з прав людини, Європейського суду з прав людини, Міжамериканської комісії та суду з прав людини, Африканської комісії з прав людини. Яскравим прикладом домінування антропоцентричного напрямку на протипагу біо- чи екоцентризму в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є справа *Kyrtatos v. Greece* 2003 р. Суд відзначив, що «... головний критерій у визначенні того ..., чи спричинило забруднення навколишнього середовища порушення одного з прав, передбачених пунктом 1 статті 8, це існування негативного впливу на особисту і сімейну сфери життя особи, а не просто загальне погіршення стану такого середовища. Ні стаття 8, ні будь-яка інша стаття Конвенції не призначені спеціально для того, щоб надавати загальний захист навколишньому середовищу як такому ... позивачі не надали жодного переконливого аргументу, який би доводив, що вказана шкода птахам та іншим охоронюваним видам, які живуть на болоті, є за своєю природою такою, що прямо зачіпає їхні власні права відповідно до пункту 1 статті 8 Конвенції ... Суд не може прийняти того, що втручання в умови життя тварин, які мешкають на болоті, являє собою грубе посягання на особисте і сімейне життя позивачів» [13].

В практиці Комітету ООН з прав людини, Міжамериканської комісії та суду з прав людини й Африканської комісії та суду з прав людини захисту підлягають не індивідуальне право, а колективні права корінних народів на сприятливе довкілля. Африканська комісія з прав людини у відомій справі *Ogoniland* 2001 р. процитувала проф. О. Кісса: «довкілля, стан якого погіршується через забруднення та яке нівечиться через знищення всієї краси та різноманіття так само супротивне задовільним умовам проживання... як і руйнування фундаментальної екологічної рівноваги є небезпечним для фізичного та морального здоров'я» [14]. Міжамериканський суд з прав людини у рішенні в справі *Maya-*

gna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua 2001 р. визнав порушення ст. 21 та 25 в сукупності зі ст. 1 і 2 Американської конвенції з прав людини 1969 р., ухваливши, що: «... тісний зв'язок корінного народу із землею слід визнавати і розуміти як фундаментальну основу їхньої культури, духовного життя, гідності та економічного благополуччя. ... стосунки із землею – це не просто відносини володіння та виробництва, а ще й матеріальний і духовний елемент таких відносин ...» [15]. Незважаючи на таке широке трактування відносин корінних народів із землею та природними ресурсами, за логікою судових органів африканської та міжамериканської систем захисту прав людини, довілля підлягає захисту не як ціль, а як засіб. Передбачена можливість захистити не індивідуальний, а колективний інтерес, але рівно тією мірою, якою шкода довіллю є також шкодою певній громаді [16].

«Присутність» екоцентризму та/чи біоцентризму в сучасному міжнародному праві навколишнього середовища виявляється в тому, що певна кількість угод визнає також внутрішню цінність природи незалежно від її корисності для людини. Деякі конвенції визнають згубність впливу людської діяльності на природні екосистеми та мають за мету зупинити знищення природи людиною (ч. 3 преамбули Рамкової конвенції про зміну клімату, ч. 5 преамбули Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів, 1971 р.), інші зазначають про існування «внутрішньої» чи «екологічної» цінності природи (ч. 4 преамбули Бернської конвенції, ч. 4 преамбули Боннської конвенції, ч. 2 преамбули Конвенції про біорізноманіття) або зазначають про важливу роль флори та фауни чи біорізноманіття загалом у збереженні біологічної рівноваги та підтримки життя систем біосфери (ч. 5 Бернської конвенції, ч. 3 преамбули Конвенції про біорізноманіття). Обмежуються права людини також з огляду на визначені в міжнародному екологічному праві «біоцентричні» зобов'язання держав забезпечувати, щоб діяльність під їх юрисдикцією не завдала надмірних страждань і болю іншим біологічним видам (наприклад, п. 6 ст. 3 Додатку II до Протоколу про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику 1991 р. «Збереження антарктичної флори і фауни») або не створювала загрози здоров'ю чи жорстокого поводження з такими видами (п. 4 (b) ст. III Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення).

Всесвітня хартія природи, схвалена резолюцією ГА ООН у 1982 р., є яскравим прикладом впровадження концепції екоцентризму в механізм міжнародно-правового регулювання, оскільки вона базується на визнанні необхідності поважати природу та забезпечувати її відтворення (і не тому, що це потрібно людині). Міжнародний пакт з навколишнього середовища та розвитку в редакції 2010 р. в статті 2 зазначає: природа і всі форми життя заслуговують на повагу і мають охоронятися; слід підтримувати єдність екосистем Землі. Цікаво, що в редакції 1995 р. ця стаття була доповнена таким формулюванням: кожна форма життя є унікальною і повинна охоронятися незалежно від цінності для людства (!), що мало більш біоцентричне забарвлення.

В міжнародному екологічному праві поступово утверджуються і знаходять своє юридичне оформлення концепція біорізноманіття та екосистемний підхід, які виступають стримувальним фактором для «узурпації позицій» в міжнародному екологічному праві антропоцентризмом. Концепції охорони біорізноманіття та екосистемного підходу передбачають регулювання будь-якої екологічної проблеми в комплексі, що включає не лише охорону окремих об'єктів, регламентацію різних видів діяльності людини, а й охорону екосистем і зв'язків між ними та всередині них. У зв'язку з погіршенням стану довілля на планеті, масовим забрудненням усіх середовищ існування, зникненням видів, популя-

цій, цілих екосистем суб'єкти міжнародних природоохоронних відносин пішли на обмеження своїх прав з метою відновлення рівноваги в природі, що водночас було продиктоване інстинктом самозбереження, а відтак – антропоцентричним сприйняттям світу. Такі обмеження виявились у більш жорстких та деталізованих зобов'язаннях у міжнародних конвенціях та більш дієвих механізмах їх реалізації. Деякі вчені піднімають питання про необхідність зміни пріоритетів та переходу в міжнародному праві прав людини від антропоцентризму до екоцентризму [17, 18], який би забезпечував охорону довкілля не тільки тому, що воно необхідне для життєдіяльності людини та реалізації її потреб, а й тому, що воно потребує такої охорони від деструктивних дій самої людини та різноманітних утворень, в які організовуються люди, включаючи державу.

Останні рішення ЄСПЛ поступово набувають «зеленого забарвлення», оскільки Суд посилається на необхідність охорони довкілля як на окрему категорію: в рішенні у справі *Taskin v. Turkey* 2005 р. Суд процитував Орхуську конвенцію, незважаючи на те, що Туреччина не є стороною, а в рішенні у справі *Mangouras v. Spain* 2009 р. Суд постановив, що розмір оспорюваної застави за звільнення затриманого танкера «Престиж» виправданий і не є непропорційним з огляду на правовий інтерес, тяжкість правопорушення та серйозність наслідків інциденту для екології, тому серйозність завданої шкоди морському середовищу виправдовує цілком вжиті урядом Іспанії заходи. У рішенні в справі *Chasagnou v. France* 1999 р. Суд вирішив, що обов'язок миритися з мисливством на своїх землях покладає надмірний тягар на землевласників, які не схвалюють мисливство з етичних причин (!). В рішенні у справі *Alatulkkila v. Finland* 2005 р. Суд визнав обмеження прав рибалити в приватних водах виправданими та пропорційними з огляду на загальний інтерес у збереженні рибних запасів [19, с. 73].

Одним із важливих питань екологічної етики й міжнародного права є питання забезпечення балансу інтересів: публічного інтересу та індивідуального інтересу. У справах, розглянутих ЄСПЛ, у яких індивідуальне право на приватну власність конфліктувало з публічною природоохоронною політикою держави або, навпаки, коли право індивіда на сприятливе довкілля конфліктувало з економічною політикою держави, Суд вирішував такі колізії шляхом визначення рівня забезпечення з боку держави «справедливого балансу між інтересами економічного благополуччя ... і ефективним здійсненням права позивача на повагу до житла, приватного і сімейного життя» (рішення ЄСПЛ у справі *Lopez Ostra v. Spain* 1994 р.) або балансу «між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту індивідуальних фундаментальних прав» (рішення ЄСПЛ у справі *Matos e Silva, Lda., and others v. Portugal* 1996 р.). В доктрині також піднімається питання про необхідність забезпечення балансу між антропоцентричними та екоцентричними інтересами у реалізації права на сприятливе довкілля, зокрема права на воду [20]. У справах, що стосуються охорони навколишнього середовища, ЄСПЛ надає державі широкі можливості самостійного оцінювання ситуації – так звані «межі свободи оцінювання», оскільки, на його думку, вирішення проблеми співвідношення захисту індивідуальних прав та суспільного інтересу в найбільш ефективний спосіб досягається саме на рівні національно-правового регулювання: справи *Taskin and others v. Turkey* 2004 р., *Powell and Rayner v. the United Kingdom* 1990 р.

Іншим спільним для екоетики та міжнародного права спірним питанням є питання можливості обмеження прав людини задля забезпечення суспільного (публічного) порядку та захисту моралі в суспільстві. Підстави для законного обмеження прав людини передбачені в ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., ст. 4 Міжнародного пакту про гро-

мадянські та політичні права 1996 р., різних статтях Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., зокрема і пункті 2 статті 8. Наприклад, ст. 8 Конвенції 1950 р. дозволяє обмеження права людини на приватне сімейне життя в інтересах національної безпеки, громадського порядку чи економічного добробуту країни, з метою попередження заворушень чи злочинів, охорони здоров'я чи моральності, або для захисту прав і свобод інших осіб. Орхуська конвенція містить свій перелік підстав обмеження права на доступ до екологічної інформації, який включає також необхідність забезпечення конфіденційності діяльності державних органів, комерційної та промислової інформації, особистих даних, забезпечення відправлення правосуддя, охорони навколишнього середовища, інтересів третьої сторони, прав інтелектуальної власності.

В міжнародному праві також передбачена можливість заборонити імпорту товарів або патентування винаходів, які суперечать «публічному порядку» та моралі. В такий спосіб відбувається обмеження прав людей на користь захисту морально-етичних стандартів, як-то охорона довкілля. Так, пункт а) статті XX ГАТТ 1947 р. передбачає можливість відступу від зобов'язань держав з метою, зокрема, захисту суспільної моралі. Апеляційний орган СОТ у рішенні в справі *European Communities – Measures prohibiting the importation the and marketing of seal products* 2014 р., хоча і не визнав дії ЄС по забороні імпорту продуктів з котиків виправданими в частині *chapeau* цієї статті, однак підтвердив рішення Групи експертів СОТ в тому, що «режим ЄС щодо котиків» був необхідним для захисту суспільної моралі [21].

Діяльність комітетів з питань дотримання Орхуської конвенції та Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті 1991 р. можна вважати такою, що відображає екоцентричні та біоцентричні напрями екологічної етики. З одного боку, ці договори застосовують антропоцентричні інструменти захисту прав людини (Європейський та Міжамериканський суди з прав людини), але, з другого боку, механізм дотримання, наприклад, Орхуської конвенції не обмежує предмет звернення тільки порушенням індивідуальних прав, оскільки ним є також дотримання стороною положень Конвенції, що є значно ширшим поняттям. Не лише держави, але й окремі особи можуть звертатися до Комітету з питань дотримання не тільки тоді, коли порушуються зобов'язання держав стосовно таких осіб, а й коли порушуються зобов'язання, які взяла на себе держава відносно інших сторін Конвенції. Саме цим механізм дотримання Орхуської конвенції відрізняється від загальноприйнятої практики захисту прав людини, яка передбачає звернення із скаргами на державу лише осіб, права чи інтереси яких було порушено [22]. Згідно ж із процедурними правилами Орхуської конвенції будь-яка фізична особа або неурядова організація мають право подати заяву про нездатність сторони вжити необхідних заходів, ухвалення нормативних актів, які не відповідають вимогам Конвенції, або про конкретні події, дії, бездіяльність чи ситуації, що демонструють нездатність державної влади виконати чи забезпечити виконання Конвенції [23]. В такий спосіб досягається мета – захист «колективного інтересу», яким є охорона довкілля. Крім того, Орхуська конвенція використовує такий інструмент права прав людини для досягнення виключно екологічних цілей, як заборона державам здійснювати дискримінацію за ознаками громадянства, національної належності або місця проживання у забезпеченні в своєму національному законодавстві доступу до правосуддя (п. 9 ст. 3), що означає можливість для громадян однієї держави звертатися до суду іншої держави, яка спричиняє транскордонну екологічну шкоду, з позовом.

Проаналізувавши практику розгляду справ в рамках існуючих механізмів з питань дотримання міжнародних договорів з охорони довкілля, можемо зробити висновок, що вони

спрямовані на ефективне застосування міжнародних зобов'язань *erga omnes*, реалізація яких є виявом ідеї справедливості та моральності в міжнародному праві [24]. Саме ці механізми надають право громадськості або державі порушити справу проти іншої держави з метою захисту спільних цінностей всього міжнародного співтовариства. При цьому суб'єкт подання скарги не обов'язково має бути «потерпілою» стороною в сенсі Проекту статей КМП ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року. Деякі дослідники закликають ЄСПЛ брати до уваги також і колективний вимір прав індивідів, які потерпають від екологічної деградації. З цією метою вчені пропонують дозволити приймати скарги від індивідів щодо екологічної шкоди, спричиненої цілому географічному регіону, таким чином, впроваджуючи в практику Суду можливість здійснення судочинства в публічних інтересах [24] шляхом захисту не індивідуальних порушених прав, а колективних прав та інтересів з охорони «публічного екологічного блага» [26, с. 51]. Інші вчені наполягають на необхідності нормативного та судового забезпечення можливості встановлювати обмеження прав людини на підставі турботи про довкілля [18]. Мова йде про розширення дозволених у міжнародному праві підстав для законного обмеження прав і свобод людини.

Можливо, для реформування ЄСПЛ саме в такому ракурсі навряд чи є обґрунтовані підстави, проте ми не відкидаємо ідею створення універсального екологічного суду, який, серед іншого, буде отримувати скарги на порушення екологічних прав. В такому випадку для забезпечення ефективного захисту екологічних прав людини процедур індивідуальних скарг, передбачених традиційними механізмами захисту прав людини, недостатньо – необхідне забезпечення права осіб чи їх угруповань подавати позови в міжнародний суд проти держави свого громадянства чи перебування або будь-якої іншої держави-учасниці міжнародного договору, яким засновується суд, стосовно недотримання (порушення) ними зобов'язань за багатосторонніми конвенціями з охорони довкілля чи звичаєвих природоохоронних норм, незалежно від того, чи є вони жертвами такого порушення, а також без необхідності доводити причинно-наслідковий зв'язок між забрудненням довкілля та порушенням індивідуального права. Назріла необхідність впровадження в міжнародну судову практику доктрини *actio popularis*.

Висновки. Однією з найважливіших спільних рис, притаманним як міжнародному праву, так і деяким напрямкам екологічної етики, є можливість обмеження прав людини шляхом балансування інтересів (публічний інтерес проти індивідуального інтересу), а також задля забезпечення суспільного (публічного) порядку та захисту моралі в суспільстві. Назріла необхідність застосування доктрини *actio popularis* в міжнародному судовому процесі із захисту прав людини та охорони довкілля. Обмеження прав людини необхідне з метою попередження подальшого забруднення довкілля.

Незважаючи на те, що концепція екологічних прав людини є за своєю суттю гомоцентричною, проте сучасні міжнародні природоохоронні договори та рішення міжнародних судів встановлюють певні обмеження на антропогенну діяльність, таким чином визначаючи обмеження прав людини на користь зовнішнього для людини світу з позицій екоцентризму чи біоцентризму.

Список використаної літератури

1. McShane K. Environmental Ethics: An Overview / Katie McShane // Philosophy Compass. – 2009. – Vol. 4, No. 3. – P. 407-420.
2. McDonald H. John Dewey and Environmental Philosophy / Hugh P. McDonald. – Albany: State University of New York Press, 2004. – 227 p.

3. Yang T. Towards an egalitarian global environmental ethics / Tongjin Yang // *Environmental Ethics and International Policy* / Ed. by Henk A. M. J. ten Have. – Paris: UNESCO Publishing, 2010. – P. 23-45.
4. Костицький В. В. Міжнародно-правовий екологічний імператив у конституціях сучасних держав як передумова ухвалення Екологічної Конституції Землі [Електронний ресурс] / В. Костицький. – Режим доступу: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/imperativ.pdf>
5. Шемшученко Ю. С. Проблеми кодифікації українського та міжнародного екологічного права / Ю. С. Шемшученко // *Європейське право та порівняльне правознавство: Збірник статей* / За ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Гриценка, О. В. Кресіна; упор. О. В. Кресін, О. Д. Рожко. – Київ – Шамборі: Логос, 2012. – С. 367-374.
6. Василенко В. Екологічна Конституція Землі і права людини / В. Василенко, Ю. Туниця // *Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади* / За ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю. Ю. Туниці. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. – С. 63-65.
7. Туниця Ю. Сутність і концептуальні засади Екологічної Конституції Землі / Юрій Туниця // *Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади* / За ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю. Ю. Туниці. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – С. 72-83.
8. Jeffery M. Environmental ethics and sustainable development: Ethical and human rights issues in implementing indigenous rights / Michael I Jeffery // *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*. – 2005. – Vol 2. – P. 105-120.
9. Кравченко С. М. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища / С. М. Кравченко, А. О. Андрусевич, Дж. Е. Бонайн / [Під заг. ред. проф. С. М. Кравченко]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2002. – 336 с.
10. Kiss A. *International environmental law* / A. Kiss, D. Shelton. – Nairobi: UNEP, 2004. – 446 с.
11. Соколова Н. А. Антропоцентрический подход в международном праве окружающей среды / Н. А. Соколова // *Международное право – International Law*. – 2009. – № 2 (38). – С. 34-46.
12. Wang X. Chapter 4. On the Right to Sustainable Development: Foundation in Legal Philosophy and Legislative Proposals / Xigen Wang // *Implementing the Right to Development: The Role of International Law* / Ed. Stephen P. Marks. – Geneva: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2008. – P. 39-46.
13. Case of *Kyrtatos v. Greece*. Judgment of the European Court of Human Rights of 22 May 2003 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Kyrtatos%20%7C%20Greece&sessionid=19715944&skin=hudoc-en>.
14. Case of *Soc. and Econ. Rights Action Centre v. Nigeria*, 2001 [Electronic resource], Case No. ACHPR/COMM/A044/1 / African Commission on Human and Peoples' Rights, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5. – Mode of access: www.cesr.org/downloads/AfricanCommissionDecision.pdf.
15. Case of *Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua*. Judgment of the Inter-American Court of Human Rights of 31 August 2001 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/AwasTingnicase.html>.
16. Boyle A. Human Rights and the Environment: Where Next? / Alan Boyle // *The European Journal of International Law*. – 2012. – Vol. 23, No. 3. – P. 613–642.
17. Boyle A. Human rights or environmental rights? A reassessment / Alan Boyle // *Fordham Environmental Law Review*. – 2007. – Vol. 18. – P. 471-511.

18. Bosselmann K. Human rights and the environment: Redefining fundamental principles / Klaus Bosselmann // *Governance for the Environment: Global Problems, Ethics and Democracy* / B. Gleeson and N. Low eds. – Basingstoke: Palgrave, 2001. – P. 118-134.
19. Pedersen O. European environmental human rights and environmental rights: A long time coming / Ole W. Pedersen // *Georgetown International Environmental Law Review*. – 2008. – Vol. 21, No. 1. – P. 73-111.
20. Ziganshina D. Rethinking the Concept of the Human Right to Water / Dinara Ziganshina // *Santa Clara Journal of International Law*. – 2008. – Vol. 6, No. 1. – P. 113-128.
21. European Communities – Measures prohibiting the importation and marketing of seal products, AB-2014-1, AB-2014-2 [Electronic resource] // Reports of the Appellate Body, 22 May 2014. – Mode of access: [https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=\(@Symbol=%20wt/ds401/ab/r*%20not%20rw*\)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#](https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=(@Symbol=%20wt/ds401/ab/r*%20not%20rw*)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#).
22. Андрусевич А. Щодо виконання Україною своїх зобов'язань за Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля / Андрій Андрусевич // *Екологія. Право. Людина*. – 2006. – № 1 (31). – С. 9-15.
23. Заявления от представителей общественности. Версия 1.2, 26 января 2004 г. / Комитет по соблюдению норм Орхусской конвенции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.unece.org/env/pp/pubcom.htm.
24. Hernandez G. A Reluctant Guardian: The International Court of Justice and the Concept of 'International Community' / Gleider I. Hernandez // *British Yearbook of International Law*. – 2013. – Vol. 83, Issue 1. – P. 13-60.
25. Verschuuren J. Contribution of the case law of the European Court of Human Rights to sustainable development in Europe [Electronic resource] / Jonathan Verschuuren // *Regional integration and sustainable development in a globalised world* / W. Scholtz, J. Verschuuren eds. – Edward Elgar Publishers, 2014 (forthcoming). – Mode of access: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2321663.
26. Francioni F. International Human Rights in an Environmental Horizon / Francesco Francioni // *The European Journal of International Law*. – 2010. – Vol. 21, No. 1. – P. 41-55.

THE PRINCIPLES OF ENVIRONMENTAL ETHICS IN INTERNATIONAL TREATY AND COURT PRACTICE

Medvedieva Maryna

Doctor of Law, Associate Professor of the International Law Department of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *International legal rules are specific rules as they establish the rules of conduct for states in international relations by consensus on the most important international issues, including ethical issues. One of these issues – the extent to which human rights may be limited for the benefit of other living beings – are to be answered by environmental ethics that definitely affects the international treaty and judicial practice. One of the major common feature inherent to international law as well as to some areas of environmental ethics is restricting human rights by balancing the interests (public interest against the individual interest) and ensuring public order and protecting morals in society. There is a need to apply the doctrine of actio popularis in international protection of human rights and environmental protection. Limitation of human rights are necessary to prevent further environmental pollution. Despite the fact that the concept of environmental rights is inherently anthropocentric, modern international environmental*

treaties and decisions of international courts establish limitations on human activities, thereby defining the limits of human rights in favor of the environment on the basis of ecocentrism or biocentrism.

Key words: *environmental ethics, anthropocentrism, biocentrism, ecocentrism, human rights, international environmental treaties, international jurisprudence.*

Referances

1. McShane K. Environmental Ethics: An Overview / Katie McShane // *Philosophy Compass*. – 2009. – Vol. 4, No. 3. – P. 407-420.
2. McDonald H. John Dewey and Environmental Philosophy / Hugh P. McDonald. – Albany: State University of New York Press, 2004. – 227 p.
3. Yang T. Towards an egalitarian global environmental ethics / Tongjin Yang // *Environmental Ethics and International Policy* / Ed. by Henk A. M. J. ten Have. – Paris: UNESCO Publishing, 2010. – P. 23-45.
4. Kostytsky V. International legal environmental imperative in the constitutions of modern states as a precondition for the adoption of Ecological Constitution [Electronic resource] / V. Kostytsky. – Access: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/imperativ.pdf>.
5. Shemshuchenko Y. Problems of Ukrainian and codification of international environmental law / Y. S. Shemshuchenko // *European Law and Comparative Law: Collection of articles* / Ed. Y. S. Shemshuchenko, I. S. Gritsenko, A. Kresina. – Kyiv – Chambord: Logos, 2012. – P. 367-374.
6. Vasilenko V. Ecological Constitution and human rights / V. Vasilenko Yu Tunytsya // *Ecological Constitution. Methodological bases* / Ed. Acad. NAS of Ukraine, Dr. Sc. Sciences professor Y. Tunytsya. – Lviv: RIO NLTU Ukraine, 2011. – P. 63-65.
7. Tunytsya Y. Essence and conceptual bases Ecological Constitution / Yuri Tunytsya // *Ecological Constitution. Methodological bases* / Ed. Acad. NAS of Ukraine, Dr. Sc. Sciences professor Y. Tunytsya. – Lviv: RIO NLTU Ukraine, 2011. – P. 72-83.
8. Jeffery M. Environmental ethics and sustainable development: Ethical and human rights issues in implementing indigenous rights / Michael I Jeffery // *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*. – 2005. – Vol 2. – R. 105-120.
9. Kravchenko S. Actual problems of international environmental law / S. Kravchenko, A. Andrushevych, J. Bonayn / [Under common. Ed. prof. S. M. Kravchenko]. – Lviv: Publishing center of Franko Lviv National University of names, 2002. – 336 c.
10. Kiss A. International environmental law / A. Kiss, D. Shelton. – Nairobi: UNEP, 2004. – 446 c.
11. Sokolova N. Anthropocentric approach in International Law okruzhayushey environment / N. Sokolov // *Mezhdunarodnoe Law – International Law*. – 2009. – № 2 (38). – P. 34-46.
12. Wang X. Chapter 4. On the Right to Sustainable Development: Foundation in Legal Philosophy and Legislative Proposals / Xigen Wang // *Implementing the Right to Development: The Role of International Law* / Ed. Stephen P. Marks. – Geneva: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2008. – P. 39-46.
13. Case of *Kyrtatos v. Greece*. Judgment of the European Court of Human Rights of 22 May 2003 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Kyrtatos%20%7C%20Greece&sessionId=19715944&skin=hudoc-en>.
14. Case of *Soc. and Econ. Rights Action Centre v. Nigeria*, 2001 [Electronic resource], Case No. ACHPR / COMM / A044 / 1 / African Commission on Human and Peoples' Rights, OAU Doc. CAB / LEG / 67/3 rev. 5. – Mode of access: www.cesr.org/downloads/AfricanCommissionDecision.pdf.
15. Case of *Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua*. Judgment of the Inter-American Court of Human Rights of 31 August 2001 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/AwasTingnicase.html>.
16. Boyle A. Human Rights and the Environment: Where Next? / Alan Boyle // *The European Journal of International Law*. – 2012. – Vol. 23, No. 3. – P. 613-642.
17. Boyle A. Human rights or environmental rights? A reassessment / Alan Boyle // *Fordham Environmental Law Review*. – 2007. – Vol. 18. – P. 471-511.
18. Bosselmann K. Human rights and the environment: Redefining fundamental principles / Klaus Bosselmann // *Governance for the Environment: Global Problems, Ethics and Democracy* / B. Gleeson and N. Low eds. – Basingstoke: Palgrave, 2001. – P. 118-134.
19. Pedersen O. European environmental human rights and environmental rights: A long time coming / Ole W. Pedersen // *Georgetown International Environmental Law Review*. – 2008. – Vol. 21, No. 1. – R. 73-111.

20. Ziganshina D. Rethinking the Concept of the Human Right to Water / Dinara Ziganshina // Santa Clara Journal of International Law. – 2008. – Vol. 6, No. 1. – P. 113-128.
21. European Communities – Measures prohibiting the importation and marketing of seal products, AB-2014-1, AB-2014-2 [Electronic resource] // Reports of the Appellate Body, 22 May 2014. – Mode of access: [https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=\(@Symbol=%20wt/ds401/ab/r*%20not%20rw*\)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#](https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=(@Symbol=%20wt/ds401/ab/r*%20not%20rw*)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#).
22. Andrushevych A. Regarding Ukraine's implementation of its obligations under the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters / Andrew Andrushevych // Ecology. Right. Man. – 2006. – № 1 (31). – P. 9-15.
23. Statement from representatives of the public. Version 1.2, 26 January 2004 / Compliance committee of the Aarhus Convention [Electronic resource]. – Access: www.unece.org/env/pp/pubcom.htm.
24. Hernandez G. A Reluctant Guardian: The International Court of Justice and the Concept of 'International Community' / Gleider I. Hernandez // British Yearbook of International Law. – 2013. – Vol. 83, Issue 1. – P. 13-60.
25. Verschuuren J. Contribution of the case law of the European Court of Human Rights to sustainable development in Europe [Electronic resource] / Jonathan Verschuuren // Regional integration and sustainable development in a globalised world / W. Scholtz, J. Verschuuren eds. – Edward Elgar Publishers, 2014 (forthcoming). – Mode of access: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2321663.
26. Francioni F. International Human Rights in an Environmental Horizon / Francesco Francioni // The European Journal of International Law. – 2010. – Vol. 21, No. 1. – R. 41-55.

ПРИНЦИПЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ДОГОВОРНОЙ И СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ

Медведева М. А.

Доктор юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Международно-правовые нормы являются особыми нормами, поскольку устанавливают для субъектов международных отношений правила поведения путем достижения консенсуса (согласования воли) по поводу наиболее важных вопросов международной жизни, в том числе морально-этических вопросов. На один из таких вопросов – в какой мере возможно ограничивать права человека в пользу других живых существ – пытается найти ответ экологическая этика, что отражается также и на международной договорной и судебной практике. Одной из важнейших общих черт, присущих как международному праву, так и некоторым направлениям экологической этики, является возможность ограничения прав человека путем балансирования интересов (публичный интерес против индивидуального интереса), а также для обеспечения общественного (публичного) порядка и защиты морали в обществе. Назрела необходимость применения доктрины *actio popularis* в международном судебном процессе по защите прав человека и охраны окружающей среды. Ограничение прав человека необходимо в целях предупреждения дальнейшего загрязнения окружающей среды. Несмотря на то, что концепция экологических прав человека является по своей сути гомоцентричной, однако современные международные природоохранные договоры и решения международных судов устанавливают определенные ограничения на антропогенную деятельность, таким образом определяя ограничения прав человека в пользу внешнего для человека мира с позиций экоцентризма или биоцентризма.*

Ключевые слова: *экологическая этика, антропоцентризм, биоцентризм, экоцентризм, права человека, международные природоохранные договоры, международная судебная практика.*